

אוניברסיטת תל-אביב
הפקולטה למדעי הרוח ע"ש לסטר וסאלי אנטמן
בית הספר להיסטוריה ע"ש צבי יעבץ
החוג להיסטוריה כללית

יהודים במשפט: שופטים, בתי משפט, והגדרת מעמד המשפטי

של היהודים בבריטניה במאה ה-18

חיבור זה הוגש לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה" באוניברסיטת תל אביב על-ידי

שרה מנדל

העבודה הוכנה בהדרכת

פרופ' דוד כץ

אוקטובר 2018

תקציר

מחקר זה סוקר את מערכת הקשרים שבין משפט, היסטוריה, דת, זהות והבניית ה"אחרים" ובנייה המיעוטים במאה ה-18 באנגליה, בהתמקד במצבם המורכב של היהודים בתקופה זו. הוא עוסק בשאלה מתמשכת: כיצד שרר יחס של סלידה וחוסר אמון כלפי בני דתות אחרות באנגליה בעיצומו של תהליך אינטגרציה חלקי יחסית של היהודים במרקם החברה האנגלית, החל מקבלתם מחדש לממלכה בשנת 1655 ועד לאמנציפציה באמצע המאה ה-19? הערכאות המשפטיות היו הזירה העיקרית שבה נסקר והוגדר מעמד המשפטי של היהודים; משום כך התרחשויות משפטיות ספציפיות או דמויות משפטיות מסוימות הן יסודות הראויים לתשומת לב. מתוך ניתוח מדוקדק של מעל 250 תיקים משפטיים – מבחינה לשונית, משפטית והיסטורית – מחקר זה סוקר את הדוחות המשפטיים כאוסף של תובנות על ההיסטוריה של יהודים וסובלנות באנגליה; הדוחות נבחנים כמסמכים היסטוריים, כתיעוד של התפתחות הדוקטרינה המשפטית באנגליה, אך גם כיצירה ספרותית. השילוב בין הניתוח הטקסטואלי ובין הצבתם של התיקים המשפטיים בהקשרם התרבותי הרחב מסייע בהבנת הסתירה לכאורה בין הגנה על זכויות האזרח של היהודים באנגליה והתקדמותם אל עבר האמנציפציה העתידה לבוא ובין היחס המעיק – ובהגדרתם של מלומדים אחדים אף אנטישמי – המתבטא שוב ושוב אצל האנגלים כלפי היהודים לאורך המאה ה-18 ואף לאחריה. כמה מן התיקים המשפטיים האלה כבר משכו את תשומת ליבם של חוקרים בעבר, אך איש עוד לא הגדיר אותם כקבוצה, בחן את הקשרים ביניהם כגוף משפטי משתנה, או השווה אותם וניתח אותם לגבי מה שהם יכולים ללמד על גישות בנות-הזמן כלפי מיעוטים ומקומם המשפטי.

הפרק ראשון, "יהודים במשפט: פרפורמטיביות, יהודים ומיעוטים אחרים בהיסטוריה של המשפט האנגלי", משרטט תחילה את השאלה שהתחבטו בה חוקרים, כיצד מחד גיסא נעדרים באנגליה שלאחר המאה ה-13 ביטויי אנטישמיות אלימים, ומאידך גיסא נוכחות סלידה מתמדת כלפי יהודים והטלת מגבלות עליהם. הדיון בפרק מזהה את המפגש בבית המשפט הן כבמה שעליה אפשר לחזות בתופעה זו והן כחלק מן ההסבר לה. דרך הדוחות המשפטיים אפשר להבחין בהגנה המצפונית על זכויות האזרח של היהודים בד בבד עם חוסר אמון והתנגדות מתמשכים המובעים כלפי יהודים. השינויים אינם יכולים להיתפס רק כפוליטיים, סוציולוגיים, דתיים או משפטיים. כשמציבים את הדוחות המשפטיים בהקשרם הטקסטואלי כביטויים של סוגת הריאליזם שפרחה באותה עת וכחלק מדיאלקטיקה אשר עסקה בסוגיות של דת, רכוש וירושה בצל המהפכה – הם משתקפים כתנועה אל עבר התמקדות משמעותית יותר בפרט, אשר בתורו החיה את תהליך סיפור הסיפורים והצגת הנרטיב והפך אותו לאישי יותר. זה התרחש גם בעולם המשפט, שבו עלה ערכם של הדוחות המשפטיים המפורטים (כמו גם פְּמוֹתָם) עם העלייה בהתעניינות בחוויה האישית. שופטים נעשו למספרי סיפורים; הם פנו אל הקוראים, אל עמיתיהם שלהם, אל הדורות הבאים ואף אל עצמם בסיפורים שהם טוו בסיכומים ובדוחות.

פרק זה סוקר את האתגרים, כמו גם את היתרונות המושגיים, שבניתוח המשפט כהיסטוריה וכספרות. הוא מסביר את הפריודיצייה (החלוקה לתקופות) של המחקר, את המתודולוגיה, ואת מקומו שלו בהיסטוריוגרפיה הרלוונטית. הוא גם בוחן בפרוטרוט תיקי משפט שמעורבים בהם קְנוֹקְרִים

(Quakers), פרסבטריאנים ומתודיסטים, על מנת לחקור את הסיפורים ששופטים סיפרו על אודות בני תות אחרות שאינם נמנים עם הזרם האנגליקני, וכדי למקם בהקשרן טענות על מוטיבציות, העדפות וקטלוג מצד שופטים בתקופה.

בהשפעת הגותה של נטלי זימון דיוויס בעניין הנרטיבים המשפטיים ובעקבות גישתו של כריסטופר קנדלין לגבי פרפורמטיביות במשפט, הפרק השני, "אמונה ומשפחה, חוזה ומדינה: משפטים מכוננים", חוקר את התבניות המשפטיות שבתוכן יצרו השופטים את סיפוריהם. הוא סוקר את חוקי הפרלמנט הנוגעים ליהודים ואת התיקים המשפטיים המרכזיים ביותר, אלו שהציבו תקדימים למשפטים עתידיים. הפרק מחולק לשניים: חלקו הראשון עוסק במשפטים שעניינם זכויות אזרח, כולל בעלות על קרקע, תיקי ירושות (מכוח מתנה, קשר משפחתי או הסכם חוזה), סוגיות הנוגעות בקיום מנהגי הדת היהודית, ונישואין וגירושין יהודיים. החלק השני של הפרק מתמקד בזכויות פוליטיות, כולל תיקים העוסקים בעזמות סמכות ובשבועות. משפטים ייחודיים אלו חושפים את המידה הרבה שבה תיקים העוסקים במיעוטים דתיים היוו אמצעי לבירור כמה מן השאלות היסודיות ביותר ביחס לחוק האנגלי ולחברה האנגלית: ההכרה באירועים משניים-מצב – אירועים במעגל החיים כגון חתונות והטבלות, היכולת להעביר רכוש הלאה לדור הבא, האפשרות של אדם להגן על עצמו בבית המשפט ולזכות במשפט הוגן והחופש שלא להיות אנוס לפעול בניגוד למצפון הדתי. הדיון בפרק מחשיב לא רק את מה שנאמר בדוחות המשפטיים אלא גם מדוע זה נאמר, תוך ציון מידת הבקאות הגדולה שבה הצטיינו שופטים רבים ועיון בהשפעתו של הריאליזם במעשה ההפרדה בין "היהודי האידיאלי" כפי שהוא משתקף במקורות דתיים ואף משפטיים ובין התגשמותו בפועל בבית המשפט.

הפרק השלישי, "זרקור על הפס: יחסם של השופטים האנגלים לחוקים יהודיים וליהודים", מדגיש את תפקידם היצירתי והאקטיבי של השופטים במערכת המשפט. כמספרי סיפורים, רקעם המקצועי האישי היה מכריע בעיצוב הסיפורים שסיפרו לעצמם ולאחרים. הפרק משרטט את הפרופיל של השופט האנגלי בין המאה ה-18 וסוקר את השינויים במקצוע המשפט, כולל התפשטות השימוש בדוחות משפטיים מפורטים והשפעת השימוש ההולך וגובר במקצוע המשפט בהתמודדות עם עולם הולך ומשתנה. הפרק בוחן את תפיסת השופטים באשר למקומו של החוק היהודי ביחס למשפט האנגלי וכיצד הדבר מתכתב עם תפיסות משפטיות על עליונות המשפט הכללי המקובל. באמצעות בדיקה מדוקדקת של תיקי-מפתח מוארת התלות של התאמת המשפט האנגלי ליהודים בהחלטותיהם של השופטים עצמם, ונדון עיסוקם של השופטים בחקר זהות – הן של יהודים הן שלהם עצמם. כמו כן הפרק מראה כיצד שאלות משפטיות הנוגעות ליהודים עוררו עניין רב בקרב כמה מן המשפטנים הבכירים ביותר בתקופה: הלורדים הנרי, סקוט, ה'רדוויק, קניון, לינדהרסט וקוטנהם. הפרק מרחיב את היריעה בעניין למדנות השופטים, ומציין את הדרכים שבהן סיפרו השופטים את סיפוריהם, דרכים החושפות את החשיבות של היסטוריה, אמיתות, השגחה עליונה ומרכזיות שלטון החוק בשיפוטם.

הפרק הרביעי, "זהות יהודית בבית המשפט האנגלי", מעמיק את העיון בשאלה במה היה כדי להעמיד טיעון משפטי תקף או נרטיב משפטי מציאותי בתקופה הנדונה, זאת באמצעות סקירת השיח

בן־הזמן סביב יהודים. הדיון בפרק מאשר את קיומו של קשר הדדי בין הספרות הפופולרית ובין השיח המשפטי ומשרטט את ריבוי הזהויות המשפטיות המיוחסות ליהודים, אשר אופיינו כ"זרים", "כופרים", או בפשטות "אחרים". בפרק נבחנים משפטים שמשקף מהם מגוון סמני זהות יהודיים – החל מהופעה חיצונית ועד לאמונה; משפטים אחרים המפגינים תפיסות באשר ליהודיות – החל מזהות לאומית פשוטה ועד לחתרנות של ממש; ומשפטים המציינים את ראיית היהודים כזרים, או ביסודו של דבר "אחרים". מתוך הכרה בכך שמיעוט הפעמים שבהן יהודיות נדונה במשפטים מוכיח את היותה של זו משנית לגבי הדיון המשפטי גופו, פרק זה מספק תמונה של מה שעמד על כף המאזניים בבית המשפט האנגלי של המאה ה־18. מכלול הנושאים האלה רלוונטי לדיון הממוקד של הפרק ביהודים הממירים את דתם במשפט האנגלי, נושא שיש בו כדי לעורר את השאלות העמוקות ביותר בדבר נאמנות דתית וזהות דתית, ולהאיר את בית המשפט כבמה למפגש בין נרטיבים אישיים ולאומיים.

הפרק החמישי, "עקרונות, מעשים ותקדימים – מלונדון לבומביי: הפרדיגמה המקובלת של יהודים ופרסים בחוק האנגלי", דן בשאלה כיצד הנרטיבים שבהם השתמשו השופטים כדי לחקור זהות במאה ה־18 הדהדו ויצרו את התשתית התפיסית לגישתם של שופטים בריטים לשאלות הנוגעות במיעוטים אחרים באימפריה הבריטית, בייחוד הפרסים־הזורואסטרים בהודו. הפרק מראה כיצד משפטים העוסקים בחתונות, המרות דת ואף אימוץ ילדים העמידו דילמות בנות־השוואה של משפט אישי, דתי וכללי. הדוחות המשפטיים גם חושפים קשר ספרותי ואפילו פסיכולוגי בין יהודים לפרסים־הזורואסטרים, בשימוש הנפוץ במטפורה של "גוף" כדי לתאר את הקבוצה כולה – מונח נדיר בדוחות משפטיים אחרים, שבדרך כלל מתאר נפרדות וזרות, ומסמן את מי שאינו נמנה עם הקולקטיב הלאומי. תיאורה של קבוצת יחידים החולקים עבר משותף, ערכים ומסגרת פוליטית־משפטית כגוף אחד בלתי נפרד, סייע בתיחומם ובהוצאתם מן הכלל, תוך הארת תפקיד ה"אחר" בבית המשפט כמספק הזדמנות לחקירתה ולחיזוקה של זהות הממסד.

הסיום קושר את כל הקצוות ביחד לכדי הטענה כי הנרטיבים הסותרים בדבר יהודים וסובלנות בהיסטוריה של אנגליה עשויים להיות מובנים יותר לאור בחינה מדוקדקת של הזירה המשפטית והערכה של מקומה היצירתי והספרותי. בתקופה שבה החברה האנגלית הכללית החלה לעסוק בנרטיבים אינדיווידואליים באופן חסר תקדים, הסתננו המגמות המתפתחות הללו אל מערכת המשפט וגישתה אל האינדיווידואל; הדבר הביא לעלייה בהגדרת זכויותיהם של יחידים יהודים והרחבתן, בד בבד עם השתמרותה של סלידה משמעותית כלפיהם.